

Dušan Biber

BRITANSKO-JUGOSLOVANSKI NESPORAZUMI OKROG KOROŠKE 1944—1945

Referat na znanstvenem posvetovanju
»Jugoslavija v končni etapi druge svetovne vojne«, Beograd, 10. in 11. decembra 1975. leta.

Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje med drugo svetovno vojno, osvoboditve Koroške po kapitulaciji Tretjega Reicha in umika jugoslovanske armade s tega področja v zgodovinopisju še ni dovolj raziskano. Namen tega referata je, da ob izbiri najpomembnejših, predvsem diplomatskih britanskih dokumentov opozori na nekatere najpomembnejše aspekte britanske politike do omenjenega vprašanja. Seveda bi bilo potrebno v širšem kontekstu vse tedanje nesporazume osvetliti tudi v zvezi z dogodki okrog Julijske krajine in Trsta in z odnosi med zavezniki in Sovjetsko zvezo, upoštevati britansko-italijanske odnose, vprašanje Avstrije v načrtih članic velike protihitlerjevske koalicije, itd.

Maršal Tito je v svojem govoru na Visu dne 12. septembra 1944. leta med drugim poudaril: »Naši bratje v Istri, v Slovenskem primorju, na Koroškem morajo biti in bodo osvobojeni s to borbo ter bodo svobodno živeli v svoji domovini s svojimi brati. To je želja vseh nas in vseh njih tam. Mi tujega nočemo, toda svojega ne damo.«¹ Vrhovni poveljnik je že v svojem navodilu Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije dne 5. januarja 1944. leta zahteval, naj posvetijo posebno pozornost prodiranju manjših partizanskih enot s Štajerske proti Dravi, ki bi lovile zvezo z Avstrijci, medtem ko bi bilo potrebno na zahodu vstopiti v zvezo z italijanskimi partizanskimi odredi, razvijati medsebojno zaupanje in vzajemno delovanje.²

Britanska uprava za specialne operacije S.O.E. (Special Operations Executive), obveščevalna in diverzantska organizacija, ki je delovala v okupirani Evropi, je prav tako poskušala in si prizadevala, da preko Slovenije vzpostavi zvezo z Avstrijo. Nekateri člani S.O.E. so zato podpirali načrt, da se nekaj sto slovenskih partizanov premesti preko Drave na področje vzhodno od cestnih in železniških komunikacij, ki vodijo iz Celovca proti severu. Franc Leskošek-Luka, ki so ga britanski viri označevali kot ministra vojske v slovenski partizanski administraciji, je z britanskimi oficirji razpravljal o načrtu, da se močne partizanske sile premestijo preko Drave in prekinejo glavne železniške zveze iz Slovenije proti Avstriji. V ta namen bi bilo potrebno poslati sedemdeset letal z vojaškimi pošiljkami, potrebnimi za nove partizanske enote.

»Po vojaški plati so očitne prednosti takega načrta, toda tu je tudi pomemben politični aspekt. Maršal Tito je 12. septembra v svojem govoru izjavil, da bodo nekateri deli Koroške morali biti jugoslovanski po vojni. Možno je, da je to nenadno navdušenje slovenskih partizanov, da razširijo svojo vojno in politično dejavnost severno od Drave, povzročeno z željo, da oborože slovensko manjšino v Avstriji in postavijo zaveznike pred izvršeno

¹ Josip Broz — Tito, *Vojna djela*, I, 1941—1945, Beograd, 1961, 278—279.

² isto, 213. Namesto »Drvarskie« bi moral biti »Dravski bazen«.

dejstvo ob koncu sovražnosti«, je g. Philip Broad vpraševal svojega predpostavljenega, Harolda Macmillana, ministra rezidenta za Sredozemlje.

Centralni oddelek Foreign Officea ni bil voljan smatrati Koroško kot sporno ozemlje in ni želel, da se »avstrijska želja za neodvisnostjo zmanjša z odvzemanjem ozemlja, ki je pred Anschlussom bilo avstrijsko«. ³ Franc Leskošek-Luka je zato, kot je poročal Broad, pooblastil šefa britanske misije v Sloveniji, da prenese njegovo uradno zagotovilo, da partizani severno od Drave ne bodo agitirali za revizijo meje ali na kak drug način prejudicirali avstrijsko vstajo s spornimi vprašanji. Po tem viru je bil Titov govor edina direktiva in »njegovo izvršno tolmačenje, vključno definiranje meje, bi moralo ostati ob strani vse do mirovne konference.« ⁴

Ameriški major Franklin A. Lindsay, šef zavezniške vojne misije pri četrti operativni coni na Štajerskem in predstavnik ameriške obveščevalne službe O.S.S. (Office of Strategic Services — uprava strateških operacij), je oktobra 1944. leta poročal, da se je po Titovem govoru na Visu v Sloveniji začela krajevna kampanja z zahtevami za vrnitev slovenske Koroške Slovencem in to z aktivno propagando, proglasi in z množičnimi mitingi. Zavezniški oficirji so sumili, da se rekruti s Štajerske premeščajo na Dolenjsko z namenom, da bi se tam v primeru kapitulacije Nemčije oborožili z nemškimi orožjem in se napotili na Koroško ali Štajersko preko jugoslovansko-avstrijske meje. Toda partizani so se zaradi močnih nemških koncentracij morali umakniti s področja zahodno od Železne Kaple. ⁵

Edvard Kardelj je, kot je zvedela zavezniška misija pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije, na zboru aktivistov Osvobodilne fronte v Črnomlju dne 4. septembra 1944. leta na vprašanje o mejah glede Koroške odgovoril, da je to posebno vprašanje glede na deportacije prebivalstva, represijo, ki so jo izvajali Nemci, in učinkov ponemčevanja pred vojno. V takih okoliščinah plebiscit ne bi bil poštena in pravična rešitev. Delegati so bili pozvani, naj okrepijo vojaško in politično dejavnost na Koroškem. ⁶ Koncem decembra 1944. leta so prišla poročila, da partizani vedno bolj rušijo nemške komunikacije in naprave na avstrijskem ozemlju Koroške in Štajerske in da je pod poveljstvom četrte operativne cone formiran avstrijski bataljon. ⁷

Major F. Lindsay je ob zaključku svoje misije na Štajerskem napisal dolgo in izčrpno poročilo. Opisoval je razna trenja in nesporazume med zavezniško misijo in partizani okrog pošiljanja zavezniške pomoči in omejitve gibanja zavezniških oficirjev. Omenil pa je, da si je zaman prizadeval, da bi partizani severno od Drave med Mariborom in Dravogradom dobili zavezniško pomoč, ki so jo potrebovali za ustanovitev bataljona in vzpostavitve relativno varnega mostobrana preko Drave. Ameriški major je bil prepričan, da so partizani vzdrževali redne zveze z Beljakom, Celovcem, Gradcom in Dunajem, čeprav so zatrjevali, da so izgubili stik in da ne morejo dati varnih naslovov. Ameriški obveščevalci so zato cela dva meseca nebogljenost čakali na južnem bregu Drave, čeprav so kurirji redno prehajali preko reke. Zahtevana zavezniška pomoč ni in ni prišla. Odnosi so bili dobri vse do srede septembra 1944. leta. Nato so se tako poslabšali, da so člani zavezniških misij to tolmačili kot izvajanje tajnih navodil Vrhovnega štaba. Major F. Lindsay je menil, da so partizani z vedno večjim nezaupanjem gle-

³ Public Record Office, London, (dalje PRO), FO 371/44264, R 16049/8/92. Avtor se zahvaljuje za dovoljenje uporabljati dokumente, ki so »crown copyright«.

⁴ PRO, FO 371/44264, R 16328/8/92.

⁵ PRO, FO 371/44265, R 17554/8/92.

⁶ PRO, FO 371/44279, R 16101/11/92.

⁷ PRO, FO 371/48808, R 576/6/92.

dali na namene zaveznikov glede notranje povojne politike v Jugoslaviji in menili, da bodo zavezniki nasprotovali in se spopadli s slovenskimi ozemeljskimi stremljenji.⁸

V takem položaju so očitno večjo težo dobili politični motivi. Polkovnik Peter Wilkinson, ki je vodil operacije S.O.E. v Sloveniji in mrežo te organizacije, ki jo je razpredala v Avstriji, je 1944. leta sam preživel nekaj mesecev v Sloveniji. Ugotovil je, da je pri slovenskih partizanih izredno močan vpliv Sovjetske zveze in da so Rusi mnogo prej kot zavezniki in bolje ocenili strateški položaj Slovenije.

»Ne smemo pozabiti, da se Velika Slovenija razteza od Trsta na zahodu do Beljaka in Celovca na severu in je poleg Čehoslovaške za Rusijo njen najpomembnejši prehod na zahod«, je menil polkovnik Peter Wilkinson.⁹

Ob obisku maršala Alexandra v Beogradu so 22. februarja 1945. leta razpravljali tudi o infiltriranju zavezniških agentov v južno Avstrijo in zahodno Madžarsko. Pomočnik načelnika štaba v glavnem stanu zavezniških sil generalmajor Airey se je o tem sporazumel z namestnikom načelnika generalštaba jugoslovanske armade generalmajorjem Hamovičem. Vendar pa je bilo potrebno mnogo prej najaviti prihod takih agentov, da bi poveljniki korpusov lahko pravočasno dobili potrebna navodila.¹⁰ Maršal Tito je ob tej priložnosti rekel feldmaršalu Alexandru, zavezniškemu vrhovnemu poveljniku za Sredozemlje, da upa, da bo lahko zaveznikom dal na voljo 200.000 borcev, ki bi se borili izven meja Jugoslavije. Maršal Tito je pričakoval, da se bodo Nemci utrdili v avstrijskih planinah in v borbi proti njim bi lahko sodelovali tudi borci jugoslovanske armade. Tito je predlagal, naj se borcem jugoslovanske armade dovoli, da po zmagi nad Nemčijo zasedejo del Avstrije. Za opremo teh borcev bi bilo potrebno 100.000 uniform in 10.000 kamionov. Feldmaršal Alexander je opozoril, da primanjkuje kamionov, naskazal pa je možnost oskrbe s hrano, bencinom in obleko. Amerikanci so bili že prej naprošeni, naj na osnovi Lend-Lease aranžmana to opremo dobavijo Jugoslaviji, vendar so prošilce napotili, naj se najprej oglase pri maršalu Alexandru.¹¹ Feldmaršal Alexander je kasneje ustno sporočil, čeprav to ni bilo zapisano v uradnem protokolu, da je maršal Tito tedaj pripomnil, da nima nikakršnih aspiracij napram Avstriji, da pa zahteva ozek trak ozemlja na jugu Avstrije, ki po pravici pripada Jugoslaviji.¹²

V Foreign Officeu so analizirali politične implikacije tega Titovega predloga in navedli so zelo močne politične pomisleke. »Mi bomo po vsej verjetnosti imeli že dovolj težav z jugoslovanskimi silami v Julijski krajini in z iregularnimi slovenskimi formacijami na področju okrog Celovca«, so menili tedaj. Bali so se, da bi jugoslovanski partizani v Avstriji širili komunistični in ruski vpliv, da bi bilo težko doseči njihovo vrnitev. Toda v interesu hitrejših zmage bi morda to le veljalo tvegati, vendar le pod pogojem, da bi to dejansko bil pomemben, večji vojaški prispevek. Razmišljali so, vendar so začasno opustili idejo, da obvestijo ameriški State Department, kaj je maršal Tito v pogovoru z maršalom Alexandrom dejal o Koroški.¹³

Anthony Eden, britanski državni sekretar za zunanje zadeve, je na konferenci treh velikih šefov držav v Jalti sprožil tudi vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje. Predlog razdelitve okupacijskih con v Avstriji je dočeval, naj bi to področje zasedle britanske čete. Ni bila izključena možnost,

⁸ PRO, FO 371/48811, R 5715/6/92.

⁹ PRO, FO 371/44255, R 7125/8/92.

¹⁰ PRO, FO 371/48810, R 4532/6/92.

¹¹ isto.

¹² PRO, FO 371/48810, R 4633/6/92.

¹³ PRO, FO 371/48811, R 5477/6/92.

da bi maršal Tito želel zasesti del ozemlja, ki ga zahteva Jugoslavija. Če pa bi tri velesile skupaj dejale maršalu Titu, da morajo meje ostati takšne, kakršne so, vse do mirovne pogodbe, bi bil položaj zagotovljen. Ameriški državni sekretar za zunanje zadeve Edward Stettinius se je strinjal s tem predlogom.¹⁴

Še med potjo v Jalto se je britanski premier Winston Churchill na Malti sestal z ameriškim predsednikom Franklinom Rooseveltom. Dejal je, da pripisuje velik pomen hitremu napredovanju zavezniških sil v primeru, da bi se nemške sile v Italiji umaknile ali kapitulirale. Churchill je menil, da je bistvenega pomena okupirati čim več ozemlja v Avstriji in da ni zaželeno, da bi Rusi okupirali več ozemlja v zahodni Evropi, kot pa je to potrebno.¹⁵ Maršal Stalin je v neformalnem pogovoru v palači Voroncov na Jalti 4. februarja 1945. leta celo predlagal Churchill, naj pusti manjši del britanskih divizij v Italiji, ostale divizije pa premesti v Jugoslavijo in Madžarsko v smeri proti Dunaju, kjer naj bi se te pridružile rdeči armadi in tako obšle nemške položaje južno od Alp. Churchill pa je zgolj pripomnil, da rdeča armada morda ne bo več dala časa za tako operacijo.¹⁶ Naslednjega dne je namestnik načelnika generalštaba rdeče armade armijski general Antonov na prvem tripartitnem vojaškem sestanku načel isto vprašanje. Zavzemal se je za zavezniško ofenzivo skozi »ljubljska vrata«¹⁷ proti Gradcu. Slednjič je po razpravi uvidel, da to ni bilo mogoče.¹⁷

Eden je na konferenci na Jalti tudi uradno izročil britansko noto o vprašanju jugoslovansko-avstrijske meje Molotovu in Stettiniusu. Britanski veleposlanik v Moskvi je dobil nalogo, naj poizve, če se Molotov strinja, da se tudi francoska začasna vlada povabi, naj sodeluje v skupnem sporočilu o tej meji, namenjenem jugoslovanski vladi. Enaka navodila je dobil tudi britanski veleposlanik v Washingtonu. Pozornost vzbuja dejstvo, da je potrebo po skupnem nastopu britanska vlada tolmačila z izkušnjami v Grčiji in je poudarjala, da je potrebno izogniti se spopadu med britanskimi četami in zavezniškimi partizani. Predlog je bil, naj bi se tri velesile že na jaltski konferenci sporazumele, da se med Jugoslavijo in Avstrijo obnovi meja iz leta 1937, torej iz časa pred Anchlussom. O tem bi skupno obvestili jugoslovansko vlado in od nje zahtevali, naj sprejme obveznost, da bo spoštovala »začasno mejo«, kot je to bilo izrecno rečeno.¹⁸

Foreign Office je v tej luči proučeval tudi vprašanje pošiljanja vojaške in druge pomoči jugoslovanskim partizancem. Feldmaršal Alexander je v največjem možnem obsegu držal obljubo, ki jo je dal maršalu Titu ob njunem srečanju v Beogradu konec februarja 1945. leta. Sir Orme Sargent je 23. aprila 1945. leta med drugim sporočil generalmajorju L. C. Hollisu: »So razlogi za prepričanje, da feldmaršal Alexander zadnje mesece vodi politiko darežljivosti in upoštevanja napram Titu, ki se znatno razlikuje od idej ministrskega predsednika in naših sedanjih idej.«¹⁹

V Foreign Officeu so menili, da zavezniška pomoč Titu ne pomeni samo pomoči operacijam feldmaršala Alexandra, »temveč prav tako Tita in njegovo redno armado približuje Istri, Julijski krajini in Koroški, kjer bo njegova prisotnost po porazu ali propadu Nemčije pomenila oviro feldmaršalu.« Predvidevali so namreč, da bo feldmaršal Alexander, če bodo predlagane

¹⁴ PRO, PREM 3/51/6.

¹⁵ PRO, PREM 3/51/8.

¹⁶ isto. Winston Churchill, *Drugi svetski rat*, VI, Triumf i tragedija, Beograd, 196(?), 314.

¹⁷ PRO, PREM 3/51/8.

¹⁸ PRO, FO 371/48811, R 5477/6/92.

¹⁹ PRO, FO 371/48812, R 7247/6/92.

direktive odobrene, itak moral zahtevati, naj se Titove sile umaknejo s teh področij.

Sir Orme Sargent je v prilogi navedel nekaž odlomkov iz dolgega poročila dotedanjega šefa zavezniške vojne misije v Sloveniji podpolkovnika Petra Moorea in se strinjal z zapažanjem g. Addisa in z »zelo ciničnim razmišljanjem, da nikakor ne bi bilo neugodno, če bi se dogodki razvijali tako, da bi ustaške in belogardistične sile s svojim odporom začasno zadržale Tita, recimo okrog Ljubljane in Zagreba, medtem pa bi zavezniške sile iz Italije sorazmerno mirno lahko okupirale Julijsko krajino in Koroško.«²⁰

Podpolkovnik Peter Moore je menil v zvezi s Koroško, da je naloga četrte operativne cone, da »okupira Celovec in Beljak«. Predvideval pa je, da »partizani ne bodo mogli nasilno okupirati Celovca in Beljaka brez ruske pomoči ali prepričevanja nemškega prebivalstva, naj sprejme njihovo vladavino.« Šef zavezniške misije je opazil, da so partizanske oblasti v Sloveniji z intenzivno antipatijo in sumničenjem gledale na Britanijo. Bale so se, da se bodo Britanci zoperstavljali ozemeljskim zahtevam ali da bodo poskušali obrzdati notranjo politiko. Predvideval je kratkotrajno državljansko vojno po odhodu Nemcev in »neke nečastne ekscese« ter priporočal, naj se britanske oziroma zavezniške misije zmanjšajo na minimum.²¹

Ralph Skrine Stevenson, britanski veleposlanik v Beogradu, je tolmačil krepitev »iredentistične kampanje« v Sloveniji, da si voditelji partizanskega gibanja »prizadevajo okrepiti svoj vpliv tako, da ob sleherni možni priložnosti poudarjajo nacionalistične zahteve za revizijo meje.« Ustanovitev avstrijskega bataljona je tolmačil v kontekstu povezovanja s komunistično partijo Avstrije in krepitev politične kampanje.²² Foreign Office je 10. aprila 1945. leta s posebnim vprašalnikom o Sloveniji zahteval podrobnejše in natančnejše informacije, kakšne so slovenske zahteve v zvezi z avstrijskim ozemljem, razporeditev partizanskih sil s tem v zvezi, odnosi med Glavnim štabom Slovenije in odporniškim gibanjem v Avstriji, sestava avstrijskega bataljona, slovensko nadzorstvo nad poveljstvom tega bataljona, koliko je v tem bataljonu Avstrijcev slovenskega porekla, zveze med komunističnimi partijami Slovenije in Avstrije, ruski pogledi na bodoče meje Slovenije glede Koroške in slednjič, v kolikšnem obsegu prebivalstvo spornih ozemelj podpira priključitev k Jugoslaviji.²³

Britanski major W. S. Pears je v izredno kratkem roku odgovoril že 15. aprila 1945. leta. Opazil je, da je bil dosledno v rabi termin »naša Koroška«, da je bila dokončno zahtevana priključitev Celovca in Beljaka. Ocenil je, da so bile naloge štirinajste divizije, ki je tedaj poskušala premestiti se preko Save na Dolenjsko, v prvi vrsti pogojene s potrebami vojne. Smatral je, da Glavni štab Slovenije ni imel mnogo uspehov pri svojih prizadevanjih, da se poveže z elementi odporniškega gibanja v Avstriji. Vendar so opazili manjše skupine političnih delavcev, ki so bile v civilnih oblekah z letaki in s propagandnim materialom poslane v Gradec. Delegacija pokrajinskega komiteja avstrijskega svobodnega gibanja Koroške oziroma Štajerske je 22. marca 1945. leta obiskala avstrijski bataljon. Ta obisk je dobil izredno publiciteto. Glavni štab Slovenije pa se je izmikal odgovoru na uradne zahteve zaveznikov, ki so želeli podrobnejša obvestila o tem obisku. Ni bilo znano, kakšen uspeh je dosegla dvanajstorica Avstrijcev, ki so odšli z radijsko oddajno in sprejemno postajo v Avstrijo, da bi tam vzpostavili

²⁰ isto.

²¹ PRO, FO 371/48813, R 8004/6/92; FO 371/48811, R 5717

²² PRO, FO 371/48811, R 6430/6/92.

²³ PRO, FO 371/48812, R 7357/6/92.

stik z dezertjerji in s tistimi, ki so se skrivali pred mobilizacijo v nemško vojsko.

Zavezniški oficirji so vedeli, da je Ahac politični organizator za Koroško, vendar jim ni bil znan njegov priimek (pokojni dr. Dušan Pirjevec, profesor univerze), niti ne njegove dejanske funkcije, razen da je podrejen Francu Leskošku-Luki. Zavezniki so vedeli samo za en avstrijski bataljon šestdesetih borcev pod vodstvom komunistov in, kot so menili, pod slovenskim poveljstvom.

Zavezniški oficirji niso imeli na voljo podatkov o zvezah med komunističnimi partijami Slovenije in Avstrije, niti ne o stališčih Sovjetske zveze glede meje na Koroškem in koliko tamkajšnje prebivalstvo podpira zahteve za priključitev k Jugoslaviji.²⁴

Toda v tajnem poročilu je britanski oficir sporočil, da je na javnem zborovanju v Črnomlju 16. aprila 1945. leta na proslavi podpisa sovjetsko-jugoslovanske pogodbe o prijateljstvu in zavezništvu Boris Kidrič kategorično zahteval priključitev Trsta, Gorice in Celovca k Jugoslaviji in poudarjal, da je izpolnitev teh zahtev sedaj zagotovljena s podporo Sovjetske zveze.²⁵

V Foreign Officeu so temeljito proučili ameriška poročila iz Slovenije z dne 27. aprila 1945. leta, da Slovenci končno javno zahtevajo Beljak in Celovec, da je dva tisoč borcev Koroškega in Lackovega odreda že na avstrijskem ozemlju in da se pričakuje skorajšnji prihod štirinajste divizije. Načelnik južnega oddelka J. M. Addis je tedaj pripomnil:

»Odslej se bo Tito brez dvoma lahko hitro premikal, kamorkoli želi, morda celo hitreje kot feldmaršal Alexander, kot je, kaže tako, sedaj v dirki za Trst.«²⁶

Ameriški in britanski zvezni oficirji pri štabu četrte operativne cone na štajerskem so 4. maja 1945. leta sporočili, da je štirinajsta divizija z okrog 5000 borci dobila ukaz, naj krene v Avstrijo in zavzame Celovec. O tem je v London poročal britanski veleposlanik v Beogradu Ralph Skrine Stevenson.²⁷ Glavni stan zavezniških sil je 7. maja 1945. leta ob 16. uri ugotovil, da elementi štirinajste divizije že prihajajo na področje Beljak—Celovec in da je divizija sestavljena iz petih brigad z okrog 6000 borcev.²⁸

V Foreign Officeu so ob sprejemu teh vesti ugotovili, da je predsednik britanske vlade Winston Churchill že dal navodilo feldmaršalu Alexandru, naj pohiti v svojem napredovanju proti Avstriji. Upali so, da bodo britanske čete pred jugoslovanskimi prišle na Koroško ali pa vsaj prej, kot pa bo Jugoslovonom uspelo utrditi se in vzpostaviti svojo upravo. Medtem ko so jugoslovanskim zahtevam v Julijski krajini le priznavali vsaj delno upravičenost in so ugotavljali, da tam obstoji simpatija in podpora krajevnega prebivalstva, so glede jugoslovanske severne meje menili drugače:

»Jugoslovanske zahteve na Koroškem so krhke in vsi naši podatki kažejo, da si krajevno prebivalstvo ne želi vključitve v Jugoslavijo.« Poudarili so, da je cilj obnoviti svobодно in neodvisno Avstrijo v mejah iz 1937. leta in to pod okupacijo in nadzorstvom štirih velikih sil. »Zato mi ne moremo pogledati skozi prste jugoslovanski upravi, kot smo to storili v Julijski krajini. Vztrajati moramo pri zahtevi, da se jugoslovanske čete umaknejo, tako

²⁴ PRO, WO 202/309. Prim. M. Mikuš, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, Ljubljana, 1973, IV, 665—660, 550—585.

²⁵ PRO, FO, 371/48813, R 8002/6/92.

²⁶ PRO, FO 371/48812, R 7356/6/92.

²⁷ PRO, FO 371/48813, R 7964/6/92.

²⁸ PRO, FO 371/48813, R 8019/6/92.

redne kot partizanske, čim bodo končane operacije proti Nemcem«, so sklenili v tej analizi.

Sovjetska vlada, kljub večkratnim opozorilom, sploh ni odgovorila na britanski predlog, dan že na jaltški konferenci (z njim smo se že seznanili). Britanski veleposlanik v Moskvi je zato dobil navodilo, naj sovjetsko vlado ponovno opozori na to vprašanje.²⁹

Harold Macmillan pa je 9. maja sporočil, da je »poveljnik britanske osme armade sporočil, da so njegove sile za tri ure prehitale jugoslovanske sile v Celovcu«. General McCreery je dejal, da je to razjezilo Jugoslovane, ki »so začeli pretepati avstrijsko policijo«. Vendar je vse kazalo, da so partizani vzpostavili svojo oblast v mnogih vaseh južno od Celovca. Kot je poročal feldmaršal Alexander, istega dne, so britanske trupe 8. maja prišle v Celovec.³⁰

Skupni štab za načrtovanje je med drugim 3. maja 1945. leta sklenil, da bi »s političnega zornega kota bilo skrajno nezaželeno, da Jugoslovani sodelujejo v operacijah v Avstriji.« Isto so menili tudi glede sodelovanja partizanskih sil pri zasedbi Avstrije.³¹ Brž ko so prišle vesti o prihodu slovenskih partizanov v Celovec, je Harold Macmillan, minister rezident za Sredozemlje, ocenil, da je »za sedaj nezaželeno uporabiti silo, toda lahko se zgode ali se izzovejo incidenti.« Macmillan je menil, da je potrebno nujno dati navodila feldmaršalu Alexandru, če naj ukaže osmi armadi, da zapre avstrijsko mejo in vrže ven tam nahajajoče se Jugoslovane.

»Feldmaršal in jaz meniva, da je to druga stvar kot pa v Julijski krajini. Štiri vesile so se sporazumele o avstrijski okupaciji in sprejele načelo, da bodo te sile in samo one zadolžene s to nalogo. Nobenega takega sporazuma ni glede italijanskega ozemlja,« je sklenil minister Macmillan.³²

Sir Orme Sargent je zato 10. maja opozoril predsednika vlade Churchill, da Rusi niso nikoli odgovorili na britanski predlog, ki je bil dan že na Jalti. »Jasno je torej, da od njih ne moremo pričakovati nikakršne pomoči v zvezi s sedanjim vpadom jugoslovanskih sil v Koroško. Ker je tu dogovorjena britanska okupacijska cona v Avstriji, je naš neposreden interes, da zagotovimo umik teh jugoslovanskih sil, in mislim, da bi morali takoj, ne da bi čakali na posvetovanja z Amerikanci ali Rusi, to sporočiti Titu«, je menil sir Orme Sargent.

Churchill se je strinjal s tem predlogom. Že 10. maja ob 23.15 uri so iz Foreign Officea poslali brzojavko britanskemu veleposlaniku Stevensonu v Beograd z nalogo, da maršalu Titu pošlje naslednje sporočilo:

»Dogovorjeno je, da bodo Avstrijo v njenih mejah iz 1937. leta skupaj okupirale britanske, ameriške, ruske in francoske sile, kar je eden izmed ukrepov, potrebnih za izpolnitev moskovske deklaracije z dne 1. novembra 1943. leta o ponovnem vzpostavljanju svobodne in neodvisne Avstrije. Britanska okupacijska cona vključuje ozemlje, ki meji na avstrijsko-jugoslovansko mejo iz 1937. leta. Britanske čete so vstopile v Avstrijo in sedaj zavzemajo svoje položaje v coni, ki jim je dodeljena. Vlada Njegovega Veličanstva mora zahtevati, da se vse jugoslovanske sile, ki so sedaj v Avstriji, takoj umaknejo in da jugoslovanska vlada spoštuje mejo iz 1937. leta kot začasno mejo (boundary) med Avstrijo in Jugoslavijo do dokončne ureditve meja na mirovni konferenci.«³³

²⁹ PRO, FO 371/48813, R 7964/6/92.

³⁰ PRO, FO 371/48813, R 8128/6/92.

³¹ PRO, FO 371/48813, R 8003/6/92.

³² PRO, FO 371/48813, R 8129/6/92.

³³ isto in PREM 3/495/7, str. 124.

Feldmaršal Alexander je 11. maja poslal osebno poslanico maršalu Titu in ga obvestil, da sta mu britanska in ameriška vlada ukazali, naj okupira in upravlja avstrijski pokrajini Štajersko in Koroško in da je že vzpostavil zavezniško vojno upravo. Feldmaršal Alexander je od ameriške in britanske vlade zahteval, naj nujno proučijo Titovo zahtevo, da se Jugoslaviji na isti osnovi kot drugim zaveznikom dodeli okupacijska cona v Avstriji.

»Zahtevam, da medtem prepoveste svojim četam, da prehajajo preko avstrijske meje in da umaknete vse, ki so jo že prekoračile. Jugoslovanske sile na štajerskem in na Koroškem lahko samo zapletejo položaj in otež-kočijo mojo nalogo. Lahko se zanesete name, da bom nepristransko upravljal to področje in brez predsodkov napram vsem zahtevam, ki bi jih kasneje želeli postaviti glede delov Avstrije,« je sporočal vrhovni zavezniški poveljnik za Sredozemlje.³⁴

Britanski veleposlanik v Beogradu Stevenson je menil, da je potrebno čim prej odgovoriti na noto, s katero je jugoslovanska vlada zahtevala, da se Jugoslaviji dodeli okupacijska cona v Avstriji. Ker je sovjetska vlada, kot so Britanci bili obveščeni, ponudila del svoje okupacijske cone v Avstriji, bi lahko sporočili, da nimajo pomislekov proti temu. Veleposlanik Stevenson je menil, da je potrebno, če ne gre drugače, tudi z uporabo sile izpolniti vse zahteve feldmaršala Alexandra v zvezi z Julijsko krajino in Koroško, ker bi sicer jugoslovanske zahteve bile brezmejne, narodnoosvobodilni odbori pa vzpostavljeni globoko na zahod od reke Soče in prav tako tudi v južni Avstriji. Obstojele so celo indikacije o pripravah, da se izkoristi makedonski iredentizem na račun Grčije, je menil veleposlanik Stevenson in sklenil:

»Ne mislim, da je preveč alarmantno ali fantastično, če pravim, da so sedaj na tehtnici interesi bodočega miru v jugovzhodni Evropi.«³⁵

Načelniki štabov pa so 11. maja ugotovili, da bi ukaz o zapori avstrijsko-jugoslovanske meje bil v nasprotju z obstoječimi ukazi, naj Alexandrove čete ne streljajo, razen v samoobrambi. Zato so prosili predsednika vlade Churchilla za nova navodila, kakšno linijo bi bilo potrebno, v sporazumu z ameriško vlado, zavzeti v tem primeru.³⁶

Maršal Tito je medtem v pogovoru z načelnikom glavnega štaba zavezniških sil generalom Morganom poudaril, da je Jugoslavija uradno zahtevala, naj se ji dodeli okupacijska cona v Avstriji, toda zahodni zavezniki niso odgovorili, pač pa je Moskva dala pritrdilni odgovor. Minister Harold Macmillan je bil seznanjen z britanskim korakom v Moskvi in Washingtonu, da bi sodelovanje jugoslovanskih čet v okupaciji Avstrije bilo v nasprotju z načelom okupacije s strani štirih velesil in da to ne bi ostalo brez predjudiciranja glede na ambicije napram Avstriji. Macmillan je menil, da bi Rusi lahko v svoji coni, nikakor pa ne na Koroškem, pritegnili k okupaciji nekaj Titovih čet, ker dotlej tega vprašanja niso uradno sprožili v evropski posvetovalni komisiji. Tudi predsednik vlade Winston Churchill sprva ni imel pomislekov proti jugoslovanski udeležbi pri okupaciji Avstrije v sovjetski okupacijski coni. Menil je, da bi to lahko primerjali s pomočjo, ki so jo pri zasedbi Nemčije dajale belgijske in nizozemske čete. Sir Orme Sargent pa je ugovarjal, da taka primerjava ni sprejemljiva, ker gre za jugoslovanske ozemeljske zahteve na Koroškem in ker bi sicer tudi Poljaki in Čehi lahko zahtevali svojo udeležbo. Foreign Office zato ni podprl predloga

³⁴ PRO, FO 371/48814, R 8290/6/92.

³⁵ PRO, FO 371/48814, R 8199/6/92; PREM 3/495/7, str. 131.

³⁶ PRO, PREM 3/495/7, str. 110—111.

o sodelovanju Jugoslovancev pri okupaciji Avstrije v sovjetski coni in je to 13. maja tudi sporočil Moskvi.³⁷

Veleposlanik Stevenson je 12. maja osebno izročil britansko noto maršalu Titu, da bi, kot je to posebej poudaril, morda lahko dobil neposreden odgovor. Maršal Tito je sprva reagiral tako, da se je pritožil, ker je Francija bila vključena med okupacijske sile v Avstriji, Jugoslavija pa izključena. Obvestil je britanskega veleposlanika, da je sovjetska vlada uradno obvestila jugoslovansko vlado, da se strinja z dodelitvijo okupacijskega področja znotraj sovjetske okupacijske cone jugoslovanski armadi. Tito se je zanimal za demarkacijsko linijo med britansko in sovjetsko okupacijsko cono v Avstriji. Britanski veleposlanik ni znal odgovoriti na to vprašanje, poudaril pa je, da je področje, odkoder naj bi se jugoslovanske čete umaknile, v britanski coni.

»Pogovor je brez dvoma bil hladen, vendar pa sva se prijateljsko in ljubeznivo razšla«, je sporočil veleposlanik Stevenson.³⁸

Odgovor maršala Tita, objavljen za 13. maj, je bil izročen 14. maja. Vlada Demokratične federativne Jugoslavije je izrazila svoje obžalovanje, ker na svojo zahtevo z dne 2. aprila 1945. leta, da se Jugoslaviji dodeli okupacijska cona v Avstriji, razen Sovjetske zveze druge države niso odgovorile. Poudarjeno je bilo, da je Jugoslavija med vsemi evropskimi državami največ pretrpela pod nemško okupacijo, v kateri so sodelovale tudi mnoge nemške enote iz Avstrije.

»Zato bi bilo nepravilno odrekati jugoslovanski armadi pravico, da preganja sovražnika preko predvojne meje in da zasede ozemlje, osvobojeno sovražnikov. Enote, ki so šle preko jugoslovansko-avstrijske meje, so to storile med pregonom sovražnika, ki se ni podvrigel pogojem kapitulacije.«

Maršal Tito je predlagal, naj bi jugoslovanske čete ostale na tistem ozemlju Avstrije, ki so ga že zavzele, toda bile bi pod vrhovnim poveljstvom feldmaršala Alexandra, tako kot bodo jugoslovanske čete v coni, ki jo je zavzela sovjetska armada, pod poveljstvom maršala Tolbuhina.³⁹ Foreign Office je menil, da je ta protipredlog »povsem nesprejemljiv«. Zaposlili so State Department, naj se strinja z osnutkom odgovora in naj to sporočilo podpre tudi ameriški veleposlanik v Beogradu.⁴⁰

Britanska vlada namreč ni imela na voljo zadostnih vojaških sil za primer spopada z jugoslovanskimi enotami. Brez ameriške pomoči bi bila sleherna taka akcija zelo tvegana. Pokojni ameriški predsednik Franklin D. Roosevelt je odločno odklanjal sleherno intervencijo ameriških čet na Balkanu in tako stališče je sprva zavzemal tudi njegov naslednik predsednik Harry S. Truman. Vendar pa je predsednik Truman v svoji osebni poslanici Winstonu Churchillu 12. maja izrazil svojo zaskrbljenost zaradi implikacij Titovih akcij v Julijski krajini:

»Kaže, da ima Tito pripravljeno identično zahtevo glede južne Avstrije na Koroškem in Štajerskem in mogel bi imeti podobne načrte v zvezi z deli Madžarske in Grčije, če bodo njegove metode v Julijski krajini uspele«, je med drugim sporočal predsednik Truman. Winston Churchill se je seveda v celoti strinjal s Trumanovo poslanico.⁴¹

Winston Churchill se je 13. maja znova osebno obrnil na predsednika Trumana in ga obvestil o britanski demarši pri maršalu Titu v zvezi s Ko-

³⁷ PRO, FO 371/48814, R 8235/6/92; FO 954/33, s. 321.

³⁸ PRO, FO 371/48816, R 8494/6/92.

³⁹ PRO, FO 371/48815, R 8405/6/92.

⁴⁰ PRO, FO 371/48815, R 8405/6/92.

⁴¹ PRO, FO 371/48815, R 8324, R 8424, R 8430/6/92. Prim. V. Cerčil, n. d., 497–499.

roško: »V veliko pomoč bi bilo, če bi lahko dali navodilo g. Pattersonu, naj obvesti Tita, da sporočilo britanskega veleposlanika v zvezi s Koroško odobrava in podpira vlada Združenih držav.« Predsednik Truman se je naslednjega dne s tem predlogom strinjal.⁴²

Predsednik vlade Winston Churchill je prav tako obvestil feldmaršala Alexandra, da ne sprejema ideje, da se Titove čete stavijo pod Alexandrovo poveljstvo v britanski okupacijski coni. »Rečeno jim je, naj se umaknejo in morajo se umakniti. To velja tudi za tiste, ki so se infiltrirali na naše ozemlje«, je menil Churchill.⁴³

Komite načelnikov štabov je 12. maja razpravljaval o odnosih z maršalom Titom v zvezi z Julijsko krajino in Avstrijo. Sestanku so prisostvovali tudi visoki funkcionarji Foreign Officea. Menili so, da bi nastal zelo težak položaj, če bi maršal Tito odklonil zahtevo, naj umakne svoje čete iz Avstrije. Feldmaršal Alexander tedaj tam ni imel več kot eno divizijo, ki ne bi mogla preprečiti infiltracije jugoslovanskih čet. Alexander je ocenil, da bi v Julijski krajini in Avstriji potreboval vsaj enajst divizij. Toda ta ocena je bila ocenjena kot zelo skromna. Sir Orme Sargent je poudaril, da bi v primeru potrebe bilo zelo pomembno sodelovanje Združenih držav Amerike, zlasti še ameriških čet. Komite je sklenil, ne da bi prejudiciral sklep vlade, da je potrebno feldmaršalu Alexandru dati navodilo, naj v Julijski krajini in v Avstriji poskuša ohraniti položaj brez uporabe sile, razen v samoobrambi.⁴⁴

Medtem so budno spremljali in analizirali potek vojaških operacij in premike jugoslovanskih sil. Enote britanske osme armade so 11. maja še napredovale v notranjost Avstrije. Ena brigada se je nastanila v Celovcu, dve v Beljaku in ena na področju Trbiža. Sporočeno je bilo, da tri brigade jugoslovanske štirinajste divizije z okrog 4000 borci napredujejo proti Celovcu in Beljaku.⁴⁵ Zavezniškim oficirjem je nekaj upanja vzbudila nepreverjena vest britanskega zveznega oficirja pri jugoslovanski armadi, ki je 12. maja v Celovcu sporočil, da so jugoslovanske trupe dobile Titov ukaz, naj se umaknejo iz južne Avstrije, češ da ni mogoče zbrati dovolj močnih sil in da je potrebno ohraniti prestiž.⁴⁶ Feldmaršal Alexander je menil, da bi v primeru uporabe sile potreboval enajst divizij in to pet divizij v Julijski krajini, tri divizije za zaščito avstrijsko-jugoslovanske meje in tri divizije za okupacijo britanske cone v Avstriji. Po tej oceni bi maršal Tito poleg znatnega vojnega plena, vzetega poraženim Nemcem, lahko v primeru spopada uporabil tudi ujete nemške specialiste in tehnike.

»Gornja ocena je zasnovana na predpostavki, da bi moje sile pokazale isti borbeni duh in veliko zavzetost v borbi kot doslej. Ker pa je objavljen dan zmage in so Titove operacije za pomoč zavezniški stvari dolgotrajno publicirane, dvomim, da to dejansko tudi bo tako. Po mojem mnenju se bodo tako ameriške kot britanske trupe zelo nerado angažirale v sedanjem stadiju vojne v nekem novem konfliktu proti Jugoslaviji«, je menil feldmaršal Alexander. Ta Alexandrova ocena je kasneje izzvala veliko negotovanje in zaskrbljenost predsednika Churchilla.⁴⁷

Minister Harold Macmillan je 14. maja obiskal glavni štab petega britanskega korpusa v Celovcu, čigar enote so zasedle najboljše stavbe v mestu in vzpostavile vojno upravo, niso pa s tem dosegle nadzorstva nad Jugo-

⁴² PRO, FO 371/48815, R 8354/6/92.

⁴³ isto.

⁴⁴ PRO, FO 371/48815, R 8420/6/92.

⁴⁵ PRO, FO 371/48814, R 8236/6/92.

⁴⁶ PRO, FO 371/48814, R 8320, R 8418/6/92.

⁴⁷ PRO, FO 371/48815, R 8338/6/92.

slovani. Poveljnik general Keightley je jugoslovansko prisotnost označil kot »manjši režim terorja« in »določen obseg plenitev, ki so jih Jugoslovani eufemistično opisali kot rekvizicijo«. Ves položaj na Koroškem in štajerskem je bil označen kot zmeden. Sovjetske čete so zavzele tudi del ozemlja, ki je bilo tehnično dodeljeno britanski okupacijski coni. Pojavile so se tudi bolgarske čete, ki niso skrivale, da so dobile ukaz maršala Tolbuhina, naj se umaknejo iz Jugoslavije. General Keightley je menil, da so njegove komunikacije zelo ranljive in da trenutno ne more tvegati spopadov z jugoslovanskimi silami.⁴⁸

Sporočeno je bilo, da so se 12. maja enote jugoslovanske štirinajste divizije spopadle z nemškimi policijskimi četami in z ustaši na področju Dravograda.⁴⁹ General Keightley je dobil navodila, naj jugoslovanske vojaške poveljnike v Avstriji obvesti, kakšni ukrepi so bili podzvzeti pri maršalu Titu o zahtevi za umik jugoslovanskih čet s Koroškega ter o sporazumu med zaveznički o razdelitvi okupacijskih con v Avstriji.⁵⁰

Glavni štab zaveznških sil je 15. maja poročal, da se je štab štirinajste divizije nastanil v Velikovcu, medtem ko sta dve partizanski brigadi bili na področju Celovca, ena pa okrog Dravograda, Velikovca in Laboda, kjer so po prejetih poročilih britanske trupe 14. maja preprečile premik jugoslovanskih sil v smeri Dravograda v času, ko so tam bile bitke z domobranskimi in ustaškimi enotami. »Mi nimamo pravice, niti želje preprečiti Titu, da se bori proti četnikom na jugoslovanskem ozemlju, in umik jugoslovanskih sil iz Avstrije nazaj v Jugoslavijo je prav tisto, kar hočemo«, je komentiral g. Addis. Kasneje je sklepal, da so to bile le kvislinške čete, ker se je zvedelo, da so britanske trupe na tem področju podprle Titove čete v borbi proti ustaškim in četniškim enotam, ki so se skušale prebiti na severozahod.⁵¹ Prihajale so tudi vesti, da so prispele nove jugoslovanske enote in oficirji z nalogo, da prevzamejo vojno upravo v Beljaku, Celovcu in Velikovcu,⁵² kot tudi o vtisu z dne 16. maja, češ da jugoslovanske sile na Koroškem nimajo zveze z generalštabom jugoslovanske armade in da je pri njih opaziti določeno zmedo.⁵³

Feldmaršal Alexander je 16. maja dal direktivo petnajsti armijski grupi in glavnim poveljnikom letalstva in mornarice za primer, če bi prišlo do vojnih operacij proti jugoslovanskim četam v Julijski krajini in južni Avstriji. Ta direktiva je bila razveljavljena šele 21. junija 1945. leta, potem ko je bil podpisan sporazum Morgan-Arso Jovanović.⁵⁴ Feldmaršal Alexander je 18. maja poslal svojo poslanico podrejenim enotam. Ker je tu iz Trumanove poslanice Churchillulu bilo prevzeto žaljivo vzporejanje jugoslovanskih akcij z akcijami Hitlerja, Mussolinija in Japonske, je Alexandrova poslanica kasneje, ko je prodrla v javnost, izzvala proteste na najvišjem nivoju in korespondenco med Churchillom in Stalinom.⁵⁵

General Morgan, načelnik Alexandrovega štaba, je poleg Julijske krajine obiskal tudi Avstrijo, kjer je naletel na poslabšan in skrajno nezadovoljiv položaj. General Morgan je poročal, da Jugoslovani poskušajo vzpostaviti svojo vlado, lepijo proglase, ropajo trgovine in hiše in da slabo ravnaajo s krajevnim prebivalstvom. Položaj petega britanskega korpusa je bil

⁴⁸ PRO, FO 371/48816, R 8472/6/92.

⁴⁹ PRO, FO 371/48816, R 8474/6/92.

⁵⁰ PRO, FO 371/48816, R 8492/6/92.

⁵¹ PRO, FO 371/48816, R 8525/6/92.

⁵² PRO, FO 371/48816, R 8538/6/92.

⁵³ PRO, FO 371/48816, R 8656/6/92.

⁵⁴ PRO, FO 371/48816, R 8673/6/92.

⁵⁵ PRO, FO 371/48816, R 8709/6/92; V. Čerčil, n. d., 502–503.

zelo slab za primer sovražnosti glede na obveznosti napram vojnim ujetnikom in beguncem kot tudi druge prometne zveze. Položaj v Julijski krajini je bil v primerjavi s Koroško manj napet. Feldmaršal Alexander je sklepal, da bi bila neuporabna sleherna rešitev, v kateri bi zavezniki to področje delili z jugoslovanskimi silami ali s partizani ali pa bi dovolili delovanje jugoslovanske uprave.⁵⁶ 18. maja so opazili večji premik jugoslovanskih trup preko meje na področju Črna—Dravograd—Železna Kapla.⁵⁷

Feldmaršal Alexander je 15. maja naprosil generala Eisenhowerja, naj njegove (Eisenhowerjeve) sile prevzamejo dolžnosti okupacijske narave v vsem delu Avstrije, ki je bil pod angloameriško okupacijo, in da skrbe za vojno upravo in številne vojne ujetnike. Toda general Dwight Eisenhower je bil voljan v primeru potrebe prevzeti operativno nadzorstvo nad vsem področjem, ne pa tudi odgovornosti za vojno upravo in vojne ujetnike. Eisenhower je predlagal demonstracijo sile v veliki bližini jugoslovanskih čet. Zavezniške čete, ki bi sodelovale v tej demonstraciji, bi bile označene kot tretja armada in njihovi premiki bi dobili največjo možno publiciteto, pri tem pa bi natanko spoštovali obstoječe splošne in krajevne sporazume z Rusi. Neposredna operativna potreba feldmaršala Alexandra je bila, da peti korpus razreši dolžnosti na področju Judenburga in Lienza ter osredotoči njegove enote na avstrijsko-jugoslovanski meji za operacije proti Jugoslovanom, če bi to bilo potrebno. General Eisenhower je privolil, da premesti 150.000 vojnih ujetnikov dalje na sever na svoje področje.⁵⁸

Zavezniki so uspeli ugotoviti, da sta 19. maja na Koroškem bili 3. in 5. jugoslovanska divizija. Po vdaji 200.000 hrvatskih domobranskih čet so predpostavljali, da bodo jugoslovanske sile poslej imele svobodne roke za druge naloge. Prišle so nepotrjene vesti, da je maršal Tolbuhin dovolil, da jugoslovanske čete pridejo v tisti del Avstrije, ki so ga dotlej zasedale bolgarske čete.⁵⁹

General Vladimir Velebit, državni podsekretar za zunanje zadeve, je v takem položaju 19. maja popoldne v Beogradu izročil britanskemu veleposlaniku Stevensonu sporočilo, da so jugoslovanske čete dobile ukaz, naj se umaknejo na predvojno mejo zahodno od Dravograda. Jugoslovanska vlada je posebej poudarila, da se ne strinja s stališčem britanske vlade, češ da bi prisotnost jugoslovanskih sil lahko prejudicirala sklepe o določitvi jugoslovansko-avstrijske meje.

»Ukaz o umiku čet jugoslovanske armade je bil dan zato, da se poudari želja vlade Demokratične federativne Jugoslavije, da v kar največji možni meri izpolni želje svojih zaveznikov Velike Britanije in Združenih držav brez prejudiciranja končne rešitve rneja z Avstrijo, do katere bo prišlo na mirovni konferenci«, je bilo rečeno v tem sporočilu. Tempo umika je bil pogojen s časom, potrebnim za evakuacijo vojnega plena.

Omenjeni vladni oziroma Titov odgovor je bil dan dva dni za tem, ko je bila 17. maja izročena britanska nota, v kateri je britanska vlada odklonila predlog jugoslovanske vlade z dne 13. maja o sodelovanju jugoslovanskih sil pri okupaciji Avstrije v britanski coni. »Vlada Njegovega Veličanstva je sprejela ta sklep glede na zahtevo jugoslovanske vlade o ozemeljskem popravku v obmejnih področjih Avstrije, ki so v britanski coni«, je zatrjevala britanska nota. Poudarjeno je bilo, da se bo vprašanje avstrij-

⁵⁶ PRO, FO 371/48817, R 8733/6/92, R 8770/15/92.

⁵⁷ PRO, FO 371/48817, R 8748/6/92.

⁵⁸ PRO, FO 371/48817, R 8751/6/92.

⁵⁹ PRO, FO 371/48817, R 8773/6/92.

ske meje reševalo ob mirovni ureditvi, medtem ko bi jugoslovanska okupacija spornega ozemlja samo prejudicirala končno rešitev.⁶⁰

Strokovnjaki v Foreign Officeu so jugoslovanski odgovor ocenili kot zadovoljiv. Menili pa so, da je sumljiva omejitev tega umika samo na področje zahodno od Dravograda. G. Addis je pred vsem proučeval možnost, da jugoslovanske čete vstopijo v južno (!) t. j. slovensko, oz. spodnjo štajersko, kjer so te dejansko ves čas bile med drugo svetovno vojno. Zato je Foreign Office 25. maja veleposlaniku Stevensonu v Beograd poslal navodilo, naj se jugoslovanski vladi pismeno zahvali, vendar pa naj ustno opozori na razhajanje v omejitveni frazi, t. j. na omejitev umika samo s Koroškega. Veleposlanik je bil za osebno informacijo obveščen, da so sovjetske čete zgolj začasno na štajerskem. V evropski posvetovalni komisiji so se dogovorili, da bo štajerska, z izjemo Gradiščanskega, prišla v britansko okupacijsko cono.⁶¹ Veleposlanik Stevenson je nato 26. maja generalmajorju Velebitu izročil noto z izrazi hvaležnosti britanske vlade, tako kot mu je to bilo naročeno. Toda Stevenson ni mogel odgovoriti na Velebitovo vprašanje, če je dokončno potegnjena razmejitvena črta med sovjetsko in britansko okupacijsko cono v Avstriji.⁶²

Glavni štab osme armade je že 20. maja sporočil, da se je začel umik jugoslovanskih čet in da bo avstrijsko-jugoslovanska meja z 21. majem postala britansko-jugoslovanska vojna meja.⁶³ Samo dan prej pa je feldmaršal Alexander še poročal, da so v zadnjih treh dneh, torej od 16. do 18. maja krenile regularne formacije jugoslovanske prve, tretje in četrte armade v zelo velikem številu, da bi po kapitulaciji nemških sil armijske grupe E okrepile iregularne partizanske formacije, ki so poprej operirale na jugoslovansko-koroški meji. Preko 16.000 borcev je po 16. maju prišlo na področje Celovec—Velikovec—Dravograd. Glavnina omenjenih treh jugoslovanskih armad z 125.000 borci na črti Varaždin—Zagreb—Ljubljana bi mogla v vsakem trenutku poslati nove, močne sile v Avstrijo. Ze so prihajale vesti o premiku dveh divizij četrte armije severozahodno od Ljubljane v smeri proti Beljaku in o koncentraciji tretje divizije z enoto nemških tankov v smeri proti avstrijski meji. Feldmaršal Alexander je računal na možnost sovražnosti z Jugoslavijo in je zato sprejel vse potrebne ukrepe za nujno evakuacijo britanskega in ameriškega osebja iz Jugoslavije, z generalom Eisenhowerjem pa se je pogajal o možni pomoči.⁶⁴

Britanska poročila so navajala, da se je štab štirinajste divizije v noči med 20. in 21. majem umaknil iz Velikoveca in da je umik s Koroškega proti Dravogradu potekal po določenem načrtu.⁶⁵ Feldmaršal Alexander je 24. maja sporočil, da je jugoslovanski umik s področja petega korpusa skoraj popoln in pričakovala se je zgolj zamuda ene same brigade, ki je evakuirala ujete hrvatske domobrance.⁶⁶ Poročila so govorila tudi o umiku avstrijskega bataljona in da je temu bataljonu z jugoslovanske strani bilo rečeno, da bo v nasprotnem primeru prišel v britansko vojno ujetništvo. Toda 28. maja so Britanci dobili podatke brez natančnejših oznak moči in formacije, da so jugoslovanske trupe v sovjetski okupacijski coni južno od Drave.⁶⁷

Jugoslovanska vlada je 21. maja v uradni diplomatski noti izrazila ob-

⁶⁰ PRO, FO 371/48817, R 8778/6/92.

⁶¹ PRO, FO 371/48819, R 9315/6/92 in kot op. 60.

⁶² PRO, FO 371/48820, R 9709/6/92.

⁶³ PRO, FO 371/48817, R 8819/6/92.

⁶⁴ PRO, FO 371/48817, R 8821/6/92.

⁶⁵ PRO, FO 371/48817, R 8998/6/92.

⁶⁶ PRO, FO 371/48818, R 9085/6/92.

⁶⁷ PRO, FO 371/48818, R 9137/6/92.

žalovanje, da zavezniške čete na Koroškem uničujejo vojni material, ki je padel v roke enot jugoslovanske armade, kot tudi v nekaterih primerih preprečujejo evakuacijo vojnega plena. Britanski državni sekretar za zunanje zadeve Anthony Eden se je strinjal z veleposlanikom Stevensonom, da je to povsem vojaška zadeva, ki bi jo moral urediti feldmaršal Alexander.

Vendar pa je Eden pikro komentiral v svoji beležki: »Vsekakor bi bilo škoda zadrževati jugoslovansko evakuacijo z ustvarjanjem težav okrog tega vprašanja. Vendar pa imam zelo malo simpatije za jugoslovansko zahtevo. Zelo malo življenj njihovih najboljših sinov je moglo biti žrtvovanih za njihovo avstrijsko »zmago« in material, ki si ga tako marljivo prizadevajo odvleči, je prav gotovo potrebno označiti kot rop ne pa kot plen.«⁶⁸

Slednjič še nekaj besed o britanskem analitičnem delu v Foreign Officeu v zvezi s Koroško. Frederick William Deakin, po smrti majorja Stuarta na čelu prve britanske vojne misije pri Vrhovnem štabu v pozni pomladi in poletju 1943. leta, znani britanski zgodovinar, je še kot prvi sekretar britanskega veleposlaništva v Beogradu pripravil osem gosto tipkanih strani memoranduma o slovenskih zahtevah glede Koroške in ga 28. aprila 1945. leta poslal v Foreign Office, povzetek pa še brzojavil. V zelo zgoščeni obliki je prikazal zgodovinske aspekte problematike okrog plebiscita na Koroškem in mirovne konference po prvi svetovni vojni, polemike med obema vojnama itd. Posebno pozornost pa je F. W. Deakin posvetil tudi delovanju slovenskih partizanov na Koroškem od 1942. leta dalje, kolikor je o tem tedaj bilo znano Britancem. Slednjič je sklenil, da ni dovolj dokazov o obstoju artikulirane večine v korist Slovencev na spornih področjih Koroške; da so slovenski voditelji še iz 1919—1920 leta podedovali globoko nezaupanje v zavezniško posredovanje; da verjetno skušajo s silo zasesti sporno ozemlje, organizirati lastni plebiscit, po možnosti v sodelovanju z avstrijsko osvobodilno fronto (Österreichischer Freiheitsfront) in ob tihem soglasju Rusov na Dunaju. »Slovenci bodo verjetno lahko brez težav ali zamude vprašanje rešili v svojo korist, če se Rusi ne bodo strinjali s podporo britanskim in ameriškim namenom, da ohranijo meje Avstrije iz 1937. leta vsaj v času vojaške zasedbe«, je sklenil F. W. Deakin.⁶⁹

Raziskovalni oddelek v Foreign Officeu (Foreign Office Research Department — FORD) je pripravil več strokovnih analiz o problematiki jugoslovansko-avstrijske meje. Predvidevali so zamenjavo nemške manjšine v Sloveniji za slovensko manjšino na Koroškem. V eni takih analiz, datirani s 4. oktobrom 1945. leta, je bilo ugotovljeno, da so nemški zločini po okupaciji Slovenije z izseljevanjem slovenskega prebivalstva in preprečevanjem slehernega izražanja slovenske narodnosti tako okrepile sovraštvo Slovencev napram Nemcem, da bi bilo zelo težko izvesti plebiscit v obmejnih področjih. »Jugoslovanske zahteve niso niti na Koroškem niti na štajerskem upravičene z ekonomskimi ali strateškimi razlogi ali željami majhnih krajevnih manjšin slovenskega jezika, vsaj kolikor te želje prihajajo do izraza«, je trdila ta analiza. Predlagan je bil celo popravek meje v korist Avstrije v Pomurju.⁷⁰

Problematika zaostrovanja jugoslovansko-britanskih odnosov ob ravnanju zavezniške vojne uprave na Koroškem 1945. leta presega okvir tega referata.⁷¹

⁶⁸ PRO, FO 371/48817, R 8957/6/92.

⁶⁹ PRO, FO 371/48826, R 8182/24/92.

⁷⁰ PRO, FO 371/48926, R 17242/2395/92.

⁷¹ PRO, FO 371/46610—12, 46682.

Zusammenfassung

BRITISCH-JUGOSLAWISCHE MIßVERSTÄNDNISSE IN BEZUG AUF KÄRNTEN
1944—1945

Das Referat wurde vorgetragen anläßlich der am 10. und 11. Dezember 1975 in Beograd stattgefundenen wissenschaftlichen Tagung »Jugoslawien in der Endphase des zweiten Weltkrieges«, 1978 wurde es außerdem als zusätzliche Information zum Referat »Jugoslawische und britische politische Einstellung zur Kärntner Frage 1941—1945« unter die Teilnehmer des Gesprächs am runden Tisch in Kupa verteilt, an dem vom 19. bis zum 21. September jugoslawische und britische Historiker teilgenommen haben. Der Verfasser hat sich beim Schreiben ausschließlich auf britische Quellen, vor allem auf diplomatische Dokumente gestützt.

Übersichtlich werden Zusammenarbeit und gegenseitige Verdächtigungen zwischen den jugoslawischen Partisanen und der britischen Special Operations Executive (S.O.E.) angeführt, zu denen es im Zusammenhang mit der Planung und Ausführung von gemeinsamen Aktionen in Kärnten gekommen ist, sowie durch Titos Vorschlag, daß am geplanten Angriff auf die letzten Positionen der deutschen Armee im Alpengebiet auch 200.000 jugoslawische Kämpfer teilnehmen sollten. Verschiedene Pläne der Alliierten für einen Durchbruch durch das »Tor von Ljubljana« wurden nicht verwirklicht, die Briten haben jedoch politische Implikationen sorgfältig verfolgt und analysiert, die im Fall eines Massendurchbruchs der Partisanen über die Drau nach Südösterreich entstehen könnten.

Der britische Außenminister Anthony Eden bekam auf der Konferenz der drei Großen in Jalta im Februar 1945 die amerikanische, doch keine sowjetische Unterstützung für seinen Vorschlag, Österreich sollte nach den Grenzen aus dem Jahr 1937 besetzt werden, und zwar ausschließlich durch Großbritannien, die UdSSR und die Vereinigten Staaten. Dem Feldmarschall Alexander wurde von Churchill die ausdrückliche Anweisung gegeben, den Partisanen bei der Besetzung Kärntens bzw. Österreichs womöglich zuvorzukommen.

Schon am 10. Mai 1945 wurde der britische Ambassador in Beograd Stevenson angewiesen, einen Abzug jugoslawischer Truppen bis an die Grenzen aus dem Jahr 1937 zu fordern, am 11. Mai hat auch der Feldmarschall Alexander in einer persönlichen Note an Marschall Tito dieselbe Forderung gestellt. Die britische Note wurde am 12. Mai Marschall Tito persönlich überreicht, der in seiner Antwort vom 14. Mai vorschlug, die jugoslawischen Truppen sollten in Österreich bleiben, doch unter das Kommando von Feldmarschall Alexander, und in der sowjetischen Besatzungszone unter das Kommando von Marschall Tolbuhin gestellt werden. Am selben Tag wurden die britischen Forderungen auf Churchills Bitte vom amerikanischen Präsidenten Truman unterstützt und am 17. Mai nochmals wiederholt. Auf Grund einer sorgfältigen Analyse der militärischen und politischen Lage wurde angenommen, daß die Kräfte Alexanders in Österreich im Falle einer militärischen Auseinandersetzung mit der jugoslawischen Armee nicht ausreichen würden. Am 19. Mai hat die jugoslawische Regierung unter dem Druck der Alliierten eingewilligt, ihre Truppen bis zur Vorkriegsgrenze westlich von Dravograd zurückzuziehen, während sie in der sowjetischen Besatzungszone in der Steiermark noch geblieben sind bis zum Übergang dieser Zone in die britische Besatzungsmacht.